

ANNA SZAFRAŃSKA
ORCID: 0000-0001-9797-2591
Uniwersytet Śląski w Katowicach
BARBARA KUBICZEK
Centrum Pedagogiczne dla Polskiego
Szkolnictwa Narodowościowego
w Czeskim Cieszyńsku
HYNEK BÖHM
ORCID: 0000-0003-0548-9645
Uniwersytet Opolski,
Technická univerzita v Liberci

(DOI: 10.17460/PHO_2023.1_2.04)

POGRANICZE POLSKO-CZESKIE JAKO PRZESTRZEŃ BUDOWANIA WSPÓLPRACY TRANSGRANICZNEJ

Strategia zerwania i zamknięcia nie jest dobrym wyjściem. Jakież więc pozostaje rozwiązanie? Spotkanie, poznanie, dialog? To już nie tylko propozycja, to już powinność, którą stawia przed nami rzeczywistość świata wielokulturowego

(Kapuściński, 2008, s. 169).

Żyjemy w przestrzeni niejednorodnej, w której nakładają się na siebie różne wzory zachowań, odmienne wartości czy tradycje kulturowe. Efektem takiego nałożenia staje się wzrost interakcji kulturowych, przenikania, wzajemnych oddziaływań, ale także narastających konfliktów i napięć. Przyczyny takiego stanu rzeczy należy poszukiwać z jednej strony w rosnącej mobilności, z drugiej – w niezwykle intensywnym rozwoju technologicznym, sprawiającym nie tylko „kurczenie” się przestrzenne, minimalizowanie ograniczeń związanych z czasem przemieszczania się, ale również tworzącym nowe przestrzenie funkcjonowania społecznego poprzez wirtualną rzeczywistość. Świat w nieustannym ruchu to metafora świata, w którym współcześnie żyjemy. Jak pisał Z Bauman *Chcąc nie chcąc, wszyscy jesteśmy w ruchu, z inicjatywy własnej lub cudzej. Poruszamy*

się, nawet jeżeli fizycznie stoimy w miejscu: w świecie bezustannych zmian bezruch jest nierealny (2000, s. 6). To sprawia, że na nowo definiujemy swoją tożsamość, a ze względu na wzmożenie kontaktów międzykulturowych na różnych płaszczyznach powstaje konieczność kształtowania kompetencji do spotkania i dialogu (Jaskuła, Korporowicz, 2013, s. 122–127). Funkcjonowanie w świecie zróżnicowanym kulturowo stało się faktem, ale w dalszym ciągu proces poznawania Innego jest trudny. Jak pisze Paweł Boski, *Świat, w który wchodzimy, będzie od nas wymagał wyjścia poza monokulturowe opłotki i efektywnego poruszania się w różnych środowiskach, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym* (2009, s. 563). Wiedza o Innym i kontakt z inną kulturą powinny mieć swój początek w refleksji nad własną tożsamością kulturową i kształtowaniem kompetencji kulturowych, pozwalających na swobodne poruszanie się w obszarze kultury wytworzonej przez własną grupę (jest to niezwykle istotny krok w kierunku otwartej interakcji z przedstawicielami innych kultur) (por. Sobecki, 1997, 2007). Te wszystkie procesy nabierają szczególnego znaczenia i swoistej intensywności w sytuacji funkcjonowania na pograniczu. Przedmiotem naszych zainteresowań zarówno badawczych (Böhm, 2021, 2022; Böhm, Opióła, Drosik, 2019; Böhm, Drápela, Potyatynik, 2021; Szafrąńska, 2017, 2018, 2020, 2021), jak i podejmowania działań praktycznych jest pogranicze polsko-czeskie. W przygotowanym artykule zwracamy uwagę na paradoks granicy w euroregionach oraz na wyzwania i możliwości, jakie daje mieszkańcom funkcjonowanie w środowisku wielokulturowym. Krótko przybliżamy działania związane z realizacją edukacji międzykulturowej jednej z najważniejszych instytucji funkcjonujących na pograniczu polsko-czeskim – Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie. Pokazujemy również przykłady rozwiązań praktycznych będących pochodną realizowanych projektów, a tekst rozpoczynamy od charakterystyki pogranicza.

POGRANICZE POLSKO-CZESKIE

Kategoria „pogranicza” jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych i doczekała się licznych rozstrzygnięć teoretycznych. Pogranicze to strefa wyodrębniająca obszary geograficzne nie tyle przez ostrą, funkcjonującą w przestrzeni linię granicy, lecz przez koncentrację wpływów kulturowych wywodzących się z sąsiadujących obszarów o charakterze narodowym (Staszczak, 1978, s. 21–48).

Współcześnie Rzeczpospolita Polska i Republika Czeska to kraje położone w Europie Środkowo-Wschodniej. W obu obowiązuje system demokracji parlamentarnej. Pomimo różnic w wielkości powierzchni i liczbie ludności, oba kraje wykazują się dużym podobieństwem, będącym efektem bliskiego położenia i podobnej historii. Pogranicze, o czym należy pamiętać, zawsze obciążone jest wspólną historią, która może zaburzać kontakty. Wprawdzie – zwłaszcza z perspektywy osób mieszkających poza terenem południowego pogranicza – jest to obszar,

w którym mniej jest niełatwych doświadczeń przeszłości, jednak to jest trudne sąsiedztwo. W przeszłości był to bowiem obszar szczególnie licznych konfliktów, sporów terytorialnych i ideologicznych, a także wzajemnego napiętnowania (Rusek, 2004, s. 106). Na pograniczu tym wytworzył się, w wyniku długotrwałego procesu infiltracji i nakładania się różnych kultur, specyficzny typ społeczności i jej określonej kultury. Warto jednak podkreślić, że obecnie brak jest ostrych podziałów i granic między społecznościami, ale w dalszym ciągu są obserwowalne istotne różnice kulturowe, językowe, etniczne i religijne oraz stopniowe przechodzenie do akceptacji kultur i – bardziej horyzontalnych niż wertykalnych – relacji międzykulturowych. Proces ten warunkowany jest specyfiką pogranicza, a jedną z głównych przesłanek w tym procesie jest założenie, że droga do kształtowania własnego poczucia tożsamości indywidualnej i społecznej wiedzie właśnie przez utożsamienie się z małą społecznością – rodzinną, lokalną i regionalną. Przekazywane przez te społeczności wartości, symbole i wzory etniczne kultury wytwarzają w procesie wychowania instytucjonalnego i pozainstytucjonalnego pozytywne więzi (Ogrodzka, Szafrąńska, Malach, Chmura, 2021).

Na charakter pogranicza w dużym stopniu wpływa sama granica – przy czym jest to zjawisko dwukierunkowe: *określony typ granicy jest ewokowany przez typ pogranicza (relacje zachodzące na obszarze pomiędzy dwiema stronami wpływającą na charakter granicy)* (Golka, 2010, s. 271). Na potrzeby prezentowanych analiz przyjęliśmy kategorię pogranicza w ujęciu terytorialnym, traktowanym jako obszar, wspólna przestrzeń, na której funkcjonują dwie lub więcej grupy etniczno-kulturowe. Formy współżycia ukształtowane są poprzez bycie obok – styczność ze sobą i wzajemne kontakty (Sadowski, 2008). W przypadku pogranicza narodowo-państwowego – a tak jest w przypadku naszego południowego pogranicza – granica ma terytorialny charakter, nawet w sytuacji, gdy ma wymiar symboliczny i nie jest fizycznie zaznaczona w przestrzeni, bo w przypadku pogranicza polsko-czeskiego umowa z Schengen gwarantuje swobodę przemieszczania się. Jednym z pierwszych polskich badaczy rozpatrujących pogranicze w wymiarze terytorialnym był J. Chałasiński, piszący, że jest to obszar, na którym dochodzi do kumulacji ekspansywnych dążeń narodowo-państwowych. W efekcie wymaga to od mieszkańców pogranicza bardziej aktywnego czy – jak podkreśla autor – bardziej ekspansywnego działania. Należy zatem pamiętać, że granica państwowo-narodowa jest nie tylko granicą państw, narodów i ich kultur, ale również granicą zbiorowych tożsamości, wchodzących z sobą w dialog. Stwarza to sposobność do kształtowania nowego człowieka, tolerancyjnego uczestnika wielokulturowej rzeczywistości, co jest możliwe tylko w sytuacji partnerstwa oraz dialogu, bo na pograniczu w sposób szczególnie uwidacznia się relacja swój – obcy (inny) (Golka, 2010, s. 260–291). Łatwo, niestety, w kontaktach z innością sięgnąć po środki pozornie ułatwiające życie, choćby po uprzedzenia czy stereotypy.

Współcześnie granice bardzo często straciły dawne znaczenie i nie pełnią przypisywanych im przez wieki funkcji. Dzisiaj – zwłaszcza w Europie – liczne

granice mają charakter „zdematerializowany” i istnieją w pamięci i świadomości ludzi. Po transformacji systemowej, od początku lat 90., Polska rozpoczęła proces zawierania umów i porozumień o współpracy transgranicznej i międzyregionalnej. Część z nich miała charakter związany z ustaleniami legislacyjnymi¹, inne nie mają charakteru zobowiązań natury prawnej. Przedmiotem naszych zainteresowań jest południowe pogranicze między Polską a Czechami. To najdłuższe dla Polski pogranicze (liczące 796 kilometrów), bardzo zróżnicowane pod względem społeczno-kulturowym i ekonomicznym, stało się modelowym przykładem najbardziej innowacyjnej współpracy transgranicznej. Tutaj powstawały jedne z pierwszych w Polsce euroregiony, a następnie Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej (Skorupska, 2014). Jest to efektem intensywnego oddziaływania zarówno działaczy z polskiej, jak i czeskiej strony w wymiarze kulturowym, społecznym, ekonomicznym i politycznym. Działania zostały wzmocnione jeszcze porozumieniem z Schengen (Polska przystąpiła do układu z Schengen 21 grudnia 2007 roku), co sprzyja przenikaniu się i budowaniu nowej jakości funkcjonowania na pograniczu dla jego mieszkańców. Sama w sobie przestrzeń pogranicza sprzyja stykaniu i przenikaniu się kultur, a także nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów międzykulturowych.

CENTRUM PEDAGOGICZNE DLA POLSKIEGO SZKOLNICTWA NARODOWOŚCIOWEGO JAKO PRZYKŁAD INSTYTUCJI ZAANGAŻOWANEJ W DZIAŁANIA TRANSGRANICZNE²

Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego (dalej: Centrum Pedagogiczne lub Centrum), które ma swoją siedzibę w Czeskim Cieszynie, zostało powołane 1 stycznia 1995 roku. Powstało dzięki aktywności Zarządu Towarzystwa Nauczycieli Polskich w Republice Czeskiej, przychylności tamtejszych władz oświatowych i administracyjnych, a także z uwagi na potrzebę kształcenia środowiska nauczycielskiego. Od samego momentu swojego powstania instytucja funkcjonuje w specyficznych warunkach. Jest to jedyna tego typu placówka oświatowa w Republice Czeskiej i poza granicami Polski.

Centrum Pedagogiczne jest placówką oświatową, która bezpośrednio podlega resortowi Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Wychowania Fizycznego

¹ Należy tu między innymi: Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi (Konwencja Madrycka): Dz.U. 1993 nr 61, poz. 287; Europejska Karta Samorządu Lokalnego – uchwalona w Strasburgu 15 października 1985 r.: Dz.U. 1994 nr 124, poz. 607 czy Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych: https://pl.wikipedia.org/wiki/Europejska_Karta_Regionalna (dostęp 15.05.2022).

² Kilka lat temu pisaliśmy obszernie na ten temat: Gajdzica A., Kubiczek B. (2012), *Wspieranie nauczycieli w środowisku mniejszościowym na przykładzie działalności Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie*, w: T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman (red.), *Wielokulturowość i problemy edukacji*, Cieszyn – Warszawa – Toruń: Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Wydawnictwo Adam Marszałek.

w RC³, a jej podstawowym celem jest kształcenie ustawiczne, podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli szkół oraz przedszkoli. Centrum prowadzi nadzór metodyczny oraz organizuje wykłady, kursy, warsztaty, wyjazdy edukacyjne przede wszystkim dla nauczycieli pracujących w szkołach i przedszkolach z polskim językiem nauczania na Zaolziu, ale również dla nauczycieli z polskich i czeskich szkół w regionie. W centrum działań Centrum od początku jego działalności pozostaje *troska o kulturę języka ojczystego, wzbogacanie i unowocześnianie metod nauczania i modernizowanie warsztatu pracy wszystkich nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych i średnich* (Kufa, 2005, s. 5).

Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego przygotowuje bogatą ofertę konkursów dla uczniów szkół w regionie. Celem Centrum jest także śledzenie wszystkich aktualności w sferze kształcenia, doskonalenia zawodowego i potrzeb nauczycieli. Współcześni nauczyciele nie funkcjonują już tylko jako eksperci przedmiotowi, ale stają się ekspertami od nauczania, aktywnymi przewodnikami ucznia, doradcami edukacyjnymi, wykorzystującymi potencjał ucznia dla realizacji jego kariery edukacyjnej.

Centrum Pedagogiczne jest instytucją kształcenia ustawicznego oraz aktywnej współpracy europejskiej, otwartą na innowacje, dążącą do podkreślenia tożsamości i specyfiki Euroregionu Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński. Od roku 2003 nieodzowną częścią działalności Centrum Pedagogicznego są również projekty Unii Europejskiej (Kubiczek, 2007, s. 161). Pierwszym tego typu projektem współfinansowanym przez Unię Europejską był projekt w ramach programu CBC PHARE UE *Śląsk Cieszyński – mała ojczyzna w Europie*. Partnerami w tym projekcie byli Macierz Ziemi Cieszyńskiej, Muzeum Těšínska oraz Centrum Pedagogiczne.

Projekt *Śląsk Cieszyński – mała ojczyzna w Europie* dotyczył kształcenia nauczycieli w strefie przygranicznej w zakresie regionalnego dziedzictwa kulturowego. W 12 cyklicznych spotkaniach (6 spotkań zrealizowała strona czeska, 6 polska) udział wzięło 40 nauczycieli ze szkół podstawowych (20 nauczycieli z Czeskiego Cieszyna i 20 pedagogów cieszyńskich szkół). Podczas wykładów, wycieczek, warsztatów i spotkań metodycznych poszerzyli oni swoje wiadomości o dziedzictwie kulturowym wybranych miejsc euroregionu. W trakcie realizacji projektu poruszono różnorodne tematy, takie jak: historia regionu a współczesność, przyroda i geografia, kultura i tradycje Śląska Cieszyńskiego, zamki, pałace i dwory, rody szlacheckie, wielokulturowość i wieloreligijność. Założeniami programu było, aby nauczyciele bardzo dobrze poznali swój region, a potem potrafili swoim uczniom ciekawie opowiedzieć o ich małej ojczyźnie. Uczestnicy projektu opracowali dwujęzyczne materiały metodyczne – scenariusze edukacji regionalnej, które wykorzystywane są przez nauczycieli w szkołach podstawowych po obu stronach euroregionu. W publikacji znajdują się tematy dotyczące historii Śląska Cieszyńskiego, szeroko pojętej kultury i folkloru, dnia współczesnego

³ Oryginalna nazwa: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, w skrócie: MŠMT v ČR.

naszego regionu, a także jego związku z Europą. Treści zawarte w materiałach ułożone są w taki sposób, aby stanowiły pomoc dla nauczycieli w prowadzeniu zajęć lekcyjnych, wycieczek edukacyjnych, lekcji muzealnych i teatralnych oraz ułatwiły uczniom zdobywanie wiedzy w zakresie wychowania regionalnego. Następnym „produktem” projektu jest gra planszowa *Włóczykij po Śląsku Cieszyńskim – Vandroniček po Těšínském Slezsku*, przeznaczona przede wszystkim dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, oraz dwujęzyczny program multimedialny o Cieszynie i Czeskim Cieszyńsku.

PRZYKŁADY DZIAŁAŃ PRAKTYCZNYCH – PROJEKTY TRANSGRANICZNE ADRESOWANE DO NAUCZYCIELI I UCZNIÓW. PRZESTRZEŃ DO WDRAŻANIA ZAŁOŻEŃ EDUKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ

Za jeden z ważniejszych celów przy przygotowywaniu projektów przyjęliśmy kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z uprzedzeniami i negatywnymi stereotypami funkcjonującymi w danej społeczności oraz poznanie sąsiada, czyli przedstawienie wiedzy dotyczącej Polaków i Czechów w trakcie spotkań organizowanych naprzemiennie po polskiej i czeskiej stronie poszczególnych euroregionów.

Ważnym projektem transgranicznym był projekt realizowany w latach 2010–2011, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007–2013, *Kolorowe Ścieżki Euroregionu – Barevné stezky Euroregionu*. Założeniem koordynatorów projektu było stworzenie możliwości poznania wiedzy z zakresu szeroko rozumianej edukacji regionalnej. Stąd tematyka spotkań dotyczyła zarówno kwestii związanych z przeszłością, historią regionu, jak i współczesności, zagadnień osadzonych w kulturze i tradycji, ale również spraw związanych ze specyfiką środowiska przyrodniczego. Kolejnym celem było stworzenie obszaru umożliwiającego nauczycielom pracującym po obu stronach Olzy poznanie siebie nawzajem, nawiązanie kontaktów, stworzenie platformy do wymiany doświadczeń zawodowych. Stąd pierwszym wspólnym działaniem było zorganizowanie warsztatów międzykulturowych Uczymy się razem, mając na celu przełamywanie stereotypów. Projekt dotyczył edukacji regionalnej oraz międzykulturowej i przeznaczony był dla nauczycieli przedszkoli oraz nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. To od ich działań, postaw, zaangażowania w duże mierze zależy stosunek najmłodszego pokolenia do regionu, poczucie tożsamości. Partnerem tym razem był Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Projekt zakładał przeprowadzenie 6 ścieżek edukacyjnych, których celem było przełamywanie istniejących stereotypów, nawiązywanie kontaktów pomiędzy uczestnikami reprezentującymi środowiska nauczycielskie po obu stronach Olzy oraz przedstawienie informacji odnoszących się do Euroregionu ŚC – TS w nietuzinkowy i ciekawy sposób. Podczas

projektu zrealizowano następujące ścieżki: Ekologiczną, Historyczną, Podań, baśni i legend, Współczesności, Tradycji, Cieszyńską oraz warsztaty międzykulturowe *Uczymy się razem*. Produktem projektu są materiały metodyczne dla nauczycieli oraz karty ćwiczeń dla dzieci w wieku przedszkolnym oraz dla uczniów klas 1–3. Jesteśmy przekonani, że dzięki takim właśnie projektom i współpracy transgranicznej nauczyciele uczulą najmłodsze pokolenia na kwestie swoich korzeni i tradycji.

Kolejne dwa projekty z cyklu: *Akcent@* miały inny charakter – pierwszym różniącym elementem był ich zasięg. O ile w przypadku *Kolorowych ścieżek* pracowaliśmy z nauczycielami z jednego, bliskiego nam terytorialnie euroregionu, to przy kolejnym projekcie postanowiliśmy włączyć w nasze działania nauczycieli z wszystkich polsko-czeskich euroregionów⁴. Zmieniliśmy również grupę docelową na nauczycieli młodzieży, czyli pracujących w gimnazjach i szkołach średnich. Głównym celem projektów było podnoszenie umiejętności i wiedzy mieszkańców polsko-czeskiego pogranicza poprzez rozwój warunków do realizacji współpracy transgranicznej w dziedzinie edukacji. Projekty miały na celu zwalczanie stereotypów poprzez wzajemne poznawanie języków krajów sąsiadujących oraz wspieranie mieszkańców pogranicza w nawiązywaniu formalnych i nieformalnych kontaktów przy wyszukiwaniu możliwości współpracy i partnerów projektu oraz inicjowaniu wspólnych projektów szkół. Naszym zamysłem było przygotowanie kompleksowych działań na całym pograniczu polsko-czeskim, skoncentrowanych na kwestiach związanych z komunikacją międzykulturową, przełamywaniem stereotypów, ale przede wszystkim budowaniem więzi społecznych, nawiązywaniem współpracy, uczeniem się wspólnie – bez granic, a także poznawaniu swojego regionu w wymiarze transgranicznym.

Zarówno w projekcie *Akcent@com* (*Akcent@com*), jak i *Akcent@net* (*Akcent@ne.*) jednymi z ważniejszych działaniami były warsztaty z zakresu edukacji międzykulturowej oraz rozwoju kompetencji komunikacyjnych w językach krajów sąsiadujących. Efektem projektu *Akcent@com* był nietradycyjny podręcznik komunikacji polsko-czeskiej i czesko-polskiej, służący jako pomoc w rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych w życiu codziennym. Zawiera on przysłowia i ich znaczenia, połączenia wyrazowe i homonimy, a także „zdradliwe słówka” czy wyrażenia slangowe młodzieży. Publikacja w wersji drukowanej i elektronicznej została wzbogacona o ilustracje komiksowe i sytuacyjne (*Dobry den Poláci, Dzień dobry Czesi...*).

Efektem działań z nauczycielami w projekcie *Akcent@net* jest *Mozaika Kultur*. Założeniem partnerów projektu było stworzenie – wspólnie z uczestnikami działań – kolejnej publikacji, która jest odzwierciedleniem tego co ważne w poszczególnych euroregionach. Stąd zapragnęliśmy oddać głos uczestnikom naszego projektu *Akcent@net*. Zachęcić ich do pokazania kawałka swojego lokalnego świata wpisanego w euroregiony – zarówno miejsca, historie,

⁴ Wzdłuż całej granicy są to euroregiony: Beskidy, Śląsk Cieszyński, Silesia, Pradziad, Glacensis i Nysa.

osoby, jak i lokalne zwyczaje czy tradycje. Nasz apel o zebranie informacji o ważnych miejscach, ludziach, historiach wpisanych w ich środowisko spotkał się z bardzo żywym odzewem. Tworzeniu mozaiki towarzyszyły więc dyskusje i te bezpośrednie, w trakcie spotkań na warsztatach, i te prowadzone z konieczności na odległość. Efektem jest publikacja niestandardowa, niemieszcząca się w ramach naukowych czy usystematyzowanych działań turystyczno-informacyjnych. Udało nam się osiągnąć cel. Pokazać we wszystkich euroregionach, że tuż obok niezwykłych, ale znanych powszechnie historii i miejsc, są zupełnie inne, bardziej lokalne, znane mniejszej liczbie osób, ale przecież nie mniej ważne. To one budują miejscową tożsamość, świadczą o unikatowości i wyjątkowości tego właśnie miejsca i jego mieszkańców. Przygotowana publikacja daje możliwość szerszego poznania poszczególnych euroregionów, a w trakcie jej tworzenia nauczyciele mieli okazję poznać swój region w bardziej pogłębiony sposób.

Następnym przykładem budowania międzykulturowych mostów jest realizacja projektu *Těšínské GO – Cieszyńskie GO*, współfinansowanego ze środków Programu Interreg V–A Republika Czeska – Polska 2014–2020 z Funduszu Mikroprojektów Euroregionu Śląsk Cieszyński. Partnerami projektu były dwie organizacje wspierające od lat współpracę transgraniczną na polsko-czeskim pograniczu: Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie oraz Cieszyński Ośrodek Kultury Dom Narodowy w Cieszynie. Śląsk Cieszyński to region bogato zróżnicowany pod względem historycznym, przyrodniczym i kulturowym – **ODKRYWAJMY GO WSPÓLNIE!** – i właśnie takie hasło towarzyszyło uczestnikom tego przedsięwzięcia.

Celem projektu jest wspieranie edukacji regionalnej w szkołach podstawowych Śląska Cieszyńskiego po obu stronach Olzy. Dlaczego GO? GO ewokuje drogę, po której możemy iść, ale również grę, w którą możemy grać. GO łączy w projekcie poznawanie i uczenie się poprzez grę i zabawę. W ramach projektu zrealizowano kilka przedsięwzięć, m.in. ścieżki edukacyjne dla nauczycieli najstarszych klas szkół podstawowych – ścieżkę tradycji, rzemiosł, historyczną oraz międzykulturową. Nauczyciele z obu stron Olzy mogli po raz kolejny przekonać się, jak dużo skarbów skrywa nasz teren. Już w październiku 2017 r. 30 nauczycieli wzięło udział w pierwszej ścieżce edukacyjnej, dotyczącej tradycji i rzemiosł. Wędrówkę rozpoczęliśmy od zwiedzania Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Jabłonkowie. Później trasa prowadziła do Centrum Produktu Regionalnego w Koniakowie, gdzie uczestnicy wysłuchali wykładu prowadzonego przez pana Józefa Michałka na temat kultury pasterskiej, tradycji i rzemiosła, uczestniczyli też w degustacji serów. Instrumenty muzyczne zaprezentował nam w Istebnej pan Zbigniew Wałach. Podczas całego dnia towarzyszyła nam pani Wiesława Branna, etnograf, długoletni pracownik Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Wiosną 2018 roku kontynuowaliśmy wędrówkę, tym razem realizując ścieżkę historyczną, prowadzoną przez pana Mariusza Makowskiego i panią Agatę Krávcíkovą, obejmującą takie miejsca, jak: Grodziec, Górki Wielkie

i Muzeum Zofii Kossak, Skoczów i Muzeum Gustawa Morcinka oraz cieszyński Browar Zamkowy. Następnie grupa udała się do Karwiny, aby kontynuować tematy dotyczące Komory Cieszyńskiej. Szlak koncentrował się na historii związanej z kopalniami, a także takimi miejscami, jak kościół św. Piotra z Alkantary (zwany krzywym kościołem), uzdrowisko w Darkowie czy budownictwo w stylu socrealizmu w Karwinie Nowym Mieście. W maju w 2018 roku miała miejsce ścieżka międzykulturowa. Ciekawy program wielokulturowego czesko-polsko-niemiecko-żydowskiego projektu rozciągał się po obu stronach Cieszyna. Szlak rozpoczął się po polskiej stronie, koncentrując się na ważnych miejscach, wydarzeniach i postaciach w Cieszynie i w Czeskim Cieszynie oraz ich wkładzie i wpływie na ten region.

Celem wszystkich spotkań było przełamywanie istniejących stereotypów, nawiązywanie kontaktów między uczestnikami reprezentującymi środowiska nauczycielskie po obu stronach granicy, przede wszystkim zaś pogłębienie wiedzy o regionie. W ramach tego przedsięwzięcia powstało też Portfolio o Śląsku Cieszyńskim – zeszyt ćwiczeń dla uczniów w wieku 12–14 lat w polskiej i czeskiej wersji językowej. Chodzi o publikację o tematyce historycznej, geograficznej, przyrodniczej i kulturowej, która jest indywidualnym przewodnikiem ucznia po regionie. W części poświęconej tradycji przedstawiona jest także ważna na tym terenie kultura pasterska, w części historycznej przybliżamy temat rozwoju przemysłu, handlu i edukacji na Śląsku Cieszyńskim jak również przedstawiamy rezydencje szlacheckie i znaczące rody na tym terenie. Kolejnym produktem jest regionalna gra z mapą, punktami zatrzymania i zadaniami do wykonania.

Poprzez nasze działania wspieramy też uczenie się języków krajów sąsiadujących, np. w projekcie *Zwiększanie kompetencji językowych przyszłych absolwentów na transgranicznym rynku pracy*. Celem wspólnego projektu Uniwersytetu Pałackiego w Ołomuńcu, Uniwersytetu Wrocławskiego i Centrum Pedagogicznego w ramach Programu Interreg V–A Republika Czeska – Polska było podnoszenie kompetencji językowych, a tym samym rozszerzenie językowego portfolio przyszłych absolwentów w celu zwiększenia ich szans na zatrudnienie na polsko-czeskim transgranicznym rynku pracy. Cel został zrealizowany poprzez realizację szeregu spójnych, powiązanych logicznie działań, przede wszystkim: przygotowanie kompleksowych programów dydaktycznych i edukacyjnych (włącznie z materiałami pomocniczymi dla nauczycieli, podręcznikami, skryptami itp.) w zakresie nauczania języków polskiego i czeskiego jako obcych (dla Słowian) oraz ich dystrybucję na całym obszarze wsparcia z użyciem nowoczesnych technologii edukacyjnych (e-podręczniki itd.). Program edukacyjny spełniał wymogi Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego dla poziomów A2, B1 (certyfikaty ECL), co umożliwiło w sposób ujednoczony i wymierny weryfikować umiejętności językowe absolwentów. Organizatorem i gwarantem naukowym intensywnych warsztatów językowo-kulturowych było Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowego w Czeskim Cieszynie.

KONKLUZJE

Edukacja międzykulturowa jest drogą, bez uwzględnienia której aktualne i przyszłe pokolenia nie będą w stanie funkcjonować w społeczeństwie zróżnicowanym kulturowo. Obserwowane przez nas zmiany świadczą, że ta tendencja ulega nasileniu. Należy przygotować młode pokolenie do funkcjonowania w środowisku zróżnicowanym kulturowo przy jednoczesnym wykształceniu poszanowania tego, co własne, rodzime, stanowiące rdzeń tożsamości. Działania realizowane na pograniczu polsko-czeskim mają w swoje założenia wpisane cele związane z edukacją regionalną i międzykulturową.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman Z. (2000), *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa: PiW.
- Böhm H. (2021), *The influence of the COVID-19 pandemic on the Czech-Polish cross-border cooperation: from debordering to re-bordering?* „Moravian Geographical Reports” 29 (2).
- Böhm H., Drápela E., Potyatynyk B. (2021), *Cross-border integration of universities as a possible research topic in border studies*, „Border and Regional Studies” 9(4).
- Böhm H., Opióła W., Drosik A. (2019), *Cross-border Social Capital. An Analysis of Selected Elements as Exemplified by the Praded Euroregion*, In: Janczak J. (ed.), *Old Borders – New Challenges, New Borders – Old Challenges. De-Bordering and Re-Bordering in Contemporary Europe*, Reihe: Thematicon, Bd. 34. Logos Verlag.
- Böhm, H. (2022), *Challenges of Pandemic-related Border Closures for Everyday Lives of Poles and Czechs in the Divided Town of Cieszyn/Český Těšín: Integrated Functional Space or Re-emergence of Animosities?* „Nationalities Papers” 50(1).
- Boski P. (2009), *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dobry den Poláci, Dzień dobry Czesi*, https://www.researchgate.net/publication/348295895_Dobry_den_Polaci_Dzien_dobry_Czesi_NIETRADYCYJNY_PODRECZNIK_KOMUNIKACJI_POLSKO-CZESKIEJ (dostęp: 10.07.2023).
- Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Europejska_Karta_Región%C3%B3w_Granicznych_i_Transgranicznych (dostęp: 15.03.2023).
- Europejska Karta Samorządu Lokalnego*, Dz.U. 1994 nr 124, poz. 607.
- Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi* (Konwencja Madrycka), Dz.U. 1993 nr 61, poz. 287.
- Gajdzica (Szafrąńska) A., Kubiczek B. (2012), *Wspieranie nauczycieli w środowisku mniejszościowym – na przykładzie działalności Centrum Pedagogicznego*

dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszyńsku, w: T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman (red.), *Wielokulturowość i problemy edukacji*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Golka M. (2010), *Imiona wielokulturowości*, Warszawa: Muza.

<http://kompetence.ff.upol.cz/> (dostęp: 10.07.2023).

<https://www.cieszynskiego.pl/> (dostęp: 10.07.2023).

Jaskuła S., Korporowicz L. (2013), *Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna jako transgresja*, „Pogranicze. Studia Społeczne” Tom XXI.

Kapuściński R. (2008), *Lapidaria IV–VI*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.

Kino na granicy: <https://kinonagranicy.pl/> (dostęp: 10.07.2023).

Korczak J. (2006), *Formy współdziałania komunalnego (gmin i powiatów) w obszarze przygranicznym. Wybrane zagadnienia*, w: E. Albrecht, K. Nowacki (red.), *Transgraniczna współpraca społeczności lokalnej i władz między Polską a Niemcami*, Berlin: Lexxion Verlagsgesellschaft.

Kubiczek B. (2007), *Projekty Unii Europejskiej w Centrum Pedagogicznym w Czeskim Cieszyńsku*, w: T. Lewowicki, J. Urban (red.), *Edukacja międzykulturowa na pograniczach w pierwszych latach rozszerzonej Unii Europejskiej – teoria i praktyka*, Katowice: Wydawnictwo Gnome.

Kufa I. (2005), *Zamiast wstępu*, w: tenże (red.), *10 lat Centrum Pedagogicznego dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Republice Czeskiej*, Czeski Cieszyń: [b.w.].

Międzynarodowy Festiwal Teatralny Bez Granic: <http://borderfestival.eu/> (dostęp: 10.07.2023).

Ogrodzka-Mazur E., Szafrąńska A., Malach J., Chmura M. (2021), *Cultural identity and education of learning young adults in selected countries of East-Central Europe. A Polish-Czech comparative study*, Leck: Vandenhoeck & Ruprecht V&R.

Rusek H. (2004), *Wyszehradzkie sąsiedztwa: Przypadek polsko-czeski*, w: R. Zenderowski (red.), *Europa Środkowa: wspólnota czy zbiorowość?* Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Sadowski A. (2008), *Pogranicze – pograniczność – tożsamość pogranicza*, w: *Polskie granice i pogranicza. Nowe problemy i interpretacje*, „Pogranicze. Studia Społeczne” Tom XIV.

Skorupska A. (2014), *Współpraca samorządowa na pograniczu polsko-czeskim*, „Policypaper” nr 17.

Sobecki M. (1997), *Funkcja etniczno-kulturowa szkół mniejszości narodowych*, Białystok: Trans Humana.

Sobecki M. (2007), *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok: Trans Humana.

Staszczak Z. (1978), *Pogranicze polsko-niemieckie jako pogranicze etnograficzne*, Poznań: Wydawnictwo UAM.

Szafrańska A. (2017), *Tak dalecy czy/i tak bliscy? Obraz Czechów w percepcji polskich nauczycieli*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” nr 3.

Szafrańska A. (2018), *Od zaangażowanego uczestnictwa do biernego krytykanctwa. Aktywność nauczycieli mieszkających na pograniczu polsko-czeskim w działania transgraniczne a ich ocena polityków i organizacji podejmujących inicjatywy na rzecz współpracy Pl-Cz*, „Kultura i Edukacja” nr 3 (121).

Szafrańska A. (2020), *Funkcjonowanie na pograniczu a spostrzeganie różnicowania kulturowego w deklaracjach polskich i czeskich studentów*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” z. 4 (T. XXXIX)

Szafrańska A. (2021), *Borderland as a space fostering the contracting of mixed marriages – the truth and myths*, „Edukacja Międzykulturowa” nr 1 (14).

Śliż A. i Szczepański M. (2016), *Pogranicze polsko-czeskie w perspektywie socjologicznej. Kontekst kulturowy*, „Pogranicze. Studia Społeczne” T. XXVII.

Witkowski L. (1995), *Ambiwalencje tożsamości z pogranicza kulturowego*, w: M.M. Urlińska (red.), *Edukacja a tożsamość etniczna*, Toruń: Wydawnictwo UMK.

PROJEKTY

AKCENT@COM CZ.3.22/2.3.00/12.03371 Priorytet: Poprawa warunków rozwoju przedsiębiorczości i turystyki. Dziedzina wsparcia: Wspieranie współpracy w zakresie edukacji. Projekt ukierunkowany na rozwój systemu kształcenia (realizacja do 04.2015).

AKCENT@NET: Program Interreg V-A Republika Czeska – Polska). CZ.11.4.120/0.0/0.0/16_026/0001070 (realizacja 01.03.2018–31.01.2021); https://www.researchgate.net/publication/348295895_Dobry_den_Polaci_Dzien_dobry_Czesi_NIETRADYCYJNY_PODRECZNIK_KOMUNIKACJI_POLSKO-CZESKIEJ

Kolorowe Ścieżki Euroregionu. Doskonalenie zawodowe nauczycieli w zakresie edukacji regionalnej i międzykulturowej. Numer rejestracyjny: CZ.3.22/2.3.00/09.01504, realizowany w latach 2010–2011 w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej CR-RP. Projekt przygotowany wspólnie z pracownikami Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie.

The Polish-Czech borderland as a space of building transfrontier collaboration

Summary

Aim: The borderland is a category that has been the subject of many theoretical resolutions, in the field of philosophy, sociology and pedagogy. For the needs of the presented analyses, the category of borderland has been adopted in territorial terms, in which it is an area, a common space in which two or more ethnic and cultural groups function. The forms of coexistence are shaped by being next to each other – contact with each other and mutual relationships. Cross-border cooperation is developing very intensively on the Polish-Czech border. This article

is aimed to present selected activities carried out as part of cross-border cooperation, with a particular emphasis on those initiated and implemented by the Pedagogical Centre for Nationality Education in Czech Cieszyn.

Methods: The text was prepared with the use of document analyses.

Results: The result is a description of some selected activities conducted on the Polish-Czech border.

Conclusions: Cross-border cooperation is aimed at removing all barriers preventing joint actions and ensuring the flow of experience between regions in different countries. Various ways of building cooperation between neighbours in individual Euroregions can be considered, as well as various ways in which the inhabitants of the borderland use its potential in different parts of the border zone. The funds allocated for joint workshops, field activities, sports or cultural events are aimed at fostering the familiarization with neighbour, seeking knowledge and overcoming stereotypes that may contribute to creating barriers to establishing closer relationships.

Keywords: Euroregions, borderland, Czech Republic, Poland, transfrontier collaboration.